

Nové možnosti rozvoje vzdělávání na Technické univerzitě v Liberci

Specifický cíl A2: Rozvoj v oblasti distanční výuky, online výuky a blended learning

NPO_TUL_MSMT-16598/2022

Psychologie sociální a pedagogická

Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní
plán
obnovy

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

1. Předmět a metody pedagogické psychologie

Pedagogická psychologie je hraniční vědecká disciplína, která se zabývá psychologickými zákonitostmi výchovně vzdělávacího procesu. Vychází z poznatků psychologie a pedagogiky a využívá je k poznávání a vysvětlování chování a vývoje dětí a dospělých v procesu výchovy a vzdělávání.

Pedagogická psychologie má řadu oblastí zájmu, včetně:

- Vývojové psychologie: Zabývá se vývojem osobnosti, schopností a dovedností dětí a dospívajících.
- Vzdělávací psychologie: Zabývá se procesy učení a učenia, včetně motivace k učení, efektivní výuky a hodnocení.
- Sociální psychologie: Zabývá se sociálními interakcemi mezi lidmi ve školním prostředí, včetně vztahů mezi učiteli a žáky, mezi žáky navzájem a mezi žáky a jejich rodinami.
- Klinická psychologie: Zabývá se poruchami učení, chování a emocemi u dětí a dospívajících.

Pedagogická psychologie má významný význam pro praxi výchovy a vzdělávání. Pomáhá učitelům a dalším pracovníkům ve školství lépe porozumět chování a vývoji dětí a dospívajících. To jim umožňuje efektivněji naplňovat své vzdělávací a výchovné cíle.

Některé konkrétní aplikace pedagogické psychologie v praxi zahrnují:

- Vývoj učebních osnov a materiálů, které jsou vhodné pro věk a vývojové úrovně žáků.
- Používání různých metod výuky, které jsou přizpůsobeny individuálním potřebám žáků.
- Řešení problémů v chování žáků.
- Podpora žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Pedagogická psychologie je důležitou vědní disciplínou, která pomáhá zlepšovat kvalitu výchovy a vzdělávání.

2. Psychologické otázky učení

Učení je proces, při kterém se člověk získává nové poznatky, dovednosti nebo návyky. Je to jeden z nejdůležitějších procesů v lidském životě, protože umožňuje lidem přizpůsobit se svému okolí a uspokojit své potřeby.

Druhy učení

Podle způsobu lze rozlišit:

- Pasivní učení: Učení, při kterém se člověk učí bez vlastní aktivity. Příkladem je učení nápodobou nebo učení z informací, které jsou mu předávány.
- Aktivní učení: Učení, při kterém se člověk aktivně podílí na procesu učení. Příkladem je učení problémovým řešením nebo učení experimentováním.

Podle obsahu lze rozlišit:

- Vnímání: Učení, při kterém se člověk učí nové informace. Příkladem je učení nového jazyka nebo učení nových faktů.
- Pohybové učení: Učení, při kterém se člověk učí nové pohybové dovednosti. Příkladem je učení se jezdit na kole nebo učení se plavat.
- Sociální učení: Učení, při kterém se člověk učí novým sociálním rolím a normám. Příkladem je učení se, jak se chovat v kolektivu nebo jak se chovat v určité situaci.

Podle cíle lze rozlišit:

- Učení pro život: Učení, které má za cíl připravit člověka na život v určitém prostředí. Příkladem je učení se základním dovednostem, jako je čtení a psaní, nebo učení se sociálním normám.
- Učení pro práci: Učení, které má za cíl připravit člověka na výkon určité profese. Příkladem je učení se novému oboru nebo učení se novým technologiím.
- Učení pro zábavu: Učení, které má za cíl uspokojit potřebu člověka po vzdělávání a poznávání. Příkladem je učení se novému jazyku nebo učení se o historii.

Obecné zákonitosti učení

Učení se řídí určitými zákonitostmi. Mezi nejdůležitější patří:

- Návaznost: Učení je navazující proces. Nové poznatky a dovednosti se vždy vztahují k již získaným poznatkům a dovednostem.

- Přizpůsobivost: Učení je proces, který se přizpůsobuje individuálním potřebám a možnostem jedince.
- Progrese: Učení je proces, který probíhá postupně. Člověk se učí od jednoduchého k složitějšímu.
- Zpětná vazba: Zpětná vazba je důležitá pro proces učení. Pomáhá člověku pochopit, co se naučil a jak by mohl své učení zlepšit.

Činitele ovlivňující učení

- Vlohy a schopnosti: Člověk s dobrými vlohy a schopnostmi se bude snáze učit.
- Motivace: Motivovaný člověk je pravděpodobnější, že se bude učit.
- Prostředí: Vhodné prostředí podporuje učení.
- Metoda výuky: Efektivní metoda výuky usnadňuje učení.

Souvislost psychických procesů, stavů a vlastností s problematikou učení

Psychické procesy, stavy a vlastnosti člověka mají významný vliv na proces učení. Mezi nejdůležitější patří:

- Poznávací procesy: Poznávací procesy, jako je pozornost, vnímání, učení, paměť a myšlení, jsou nezbytné pro proces učení.
- Emocionální stavy: Emocionální stavy, jako je motivace, stres a emoce, mohou mít významný vliv na učení.
- Osobnostní vlastnosti: Osobnostní vlastnosti, jako je temperament, intelekt a sebevědomí, mohou také ovlivnit učení.

Specifické zvláštnosti učení v dětském věku a dospělosti

Učení se vyvíjí v průběhu života člověka. V dětském věku je učení rychlé a snadné. Děti se učí především napodobou a hrou. V dospělosti je učení pomalejší a náročnější. Dospělí se učí především problémovým řešením a experimentováním. V dětském věku je důležité podporovat učení a rozvoj dětských schopností.

3. Vlohy, schopnosti a jejich rozvoj v procesu učení.

Vlohy jsou individuální dispozice, které se projevují v určitých oblastech lidské činnosti. Jsou základem pro rozvoj schopností.

Schopnosti jsou trvalé dispozice, které umožňují člověku vykonávat určitou činnost. Rozvíjejí se v procesu učení a cvičení.

Vývoj vlohy a schopností v procesu učení

V procesu učení se vloha rozvíjí v schopnost. To znamená, že se stává trvalejší a stabilnější.

Vloha se také stává diferencovanější, to znamená, že se projevuje v určitých oblastech činnosti.

Vývoj vlohy a schopností v procesu učení je závislý na řadě faktorů, včetně:

- Genetických dispozic: Vlohy jsou ovlivněny genetickou výbavou člověka.
- Vnějšího prostředí: Vnější prostředí může vlohy rozvíjet nebo naopak potlačit.
- Vlastní aktivity člověka: Člověk může svou vlohu rozvíjet vlastní aktivitou, například učením a cvičením.

Rozvoj intelektových schopností u dítěte

Intelektové schopnosti jsou schopnosti, které souvisejí s myšlením, řešením problémů, abstraktním myšlením a rozumovým vnímáním. Rozvoj intelektových schopností u dítěte probíhá v průběhu dětství a dospívání. V raném dětství se intelektové schopnosti rozvíjejí především prostřednictvím hry a aktivit, které stimulují myšlení a řešení problémů. V pozdějším věku se intelektové schopnosti rozvíjejí především prostřednictvím učení a vzdělávání.

Kreativita

Kreativita je schopnost vytvářet nové a originální myšlenky, nápady a řešení. Kreativita je důležitá pro řadu oblastí lidské činnosti, včetně umění, vědy a podnikání.

Kreativitu lze uplatnit ve vyučování různými způsoby. Mezi příklady patří:

- Použití problémového učení: Problémové učení vede žáky k samostatnému řešení problémů, což je důležitá složka kreativity.
- Použití projektového vyučování: Projektové vyučování umožňuje žákům rozvíjet kreativitu v rámci komplexních projektů.
- Použití kreativních technik: Kreativní techniky, jako je brainstorming nebo mindmapping, mohou pomoci žákům rozvíjet kreativní myšlení.
- Neprospěch a jeho příčiny

Neprospěch je stav, kdy žák nesplňuje požadavky stanovené školním vzdělávacím programem.

Příčiny neprospěchu mohou být různé, včetně:

- **Nedostatek znalostí a dovedností:** Neprospěch může být způsoben nedostatkem znalostí a dovedností, které jsou potřebné k úspěšnému zvládnutí učiva.
- **Problém s pozorností a soustředěním:** Neprospěch může být způsoben problémem s pozorností a soustředěním, který žákovi znemožňuje efektivně se učit.
- **Motivační problémy:** Neprospěch může být způsoben motivačními problémy, například nedostatkem zájmu o studium nebo nízkým sebevědomím.
- **Osobnostní problémy:** Neprospěch může být způsoben osobnostními problémy, například agresivním chováním nebo úzkostí.

Prevence neprospěchu

Prevence neprospěchu je důležitým úkolem školy. Mezi opatření, která mohou pomoci předcházet neprospěchu, patří:

- **Včasná diagnostika a intervence:** Včasná diagnostika a intervence mohou pomoci žákům, kteří mají problémy se zvládnutím učiva.
- **Podpora motivace:** Podpora motivace může pomoci žákům, kteří nemají zájem o studium nebo mají nízké sebevědomí.
- **Práce s rodinou:** Práce s rodinou může pomoci vytvořit pozitivní klima pro učení.

4. Osobnost učitele

Učitel jako pedagogický pracovník je osoba, která vykonává přímou vyučovací, výchovnou, speciálněpedagogickou nebo pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného. Učitel je tedy pracovníkem, který je přímo zodpovědný za výchovu a vzdělávání žáků. Pedagogický pracovník je definován zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Podle tohoto zákona jsou pedagogickými pracovníky:

- Učitelé: Učitelé jsou pedagogickými pracovníky, kteří vykonávají přímou vyučovací činnost ve školách a školských zařízeních.
- Vychovatelé: Vychovatelé jsou pedagogickými pracovníky, kteří vykonávají výchovnou činnost ve školách a školských zařízeních.
- Speciálněpedagogičtí pracovníci: Speciálněpedagogičtí pracovníci jsou pedagogickými pracovníky, kteří vykonávají speciálněpedagogickou činnost ve školách a školských zařízeních.
- Pedagogicko-psychologičtí pracovníci: Pedagogicko-psychologičtí pracovníci jsou pedagogickými pracovníky, kteří vykonávají pedagogicko-psychologickou činnost ve školách a školských zařízeních.

Pedagogický pracovník musí splňovat zákonem stanovené předpoklady pro výkon své profese.

Mezi tyto předpoklady patří:

- Odborná kvalifikace: Pedagogický pracovník musí mít odbornou kvalifikaci pro výkon své profese. Odborná kvalifikace se získává studiem na vysoké škole nebo absolvováním kurzu celoživotního vzdělávání.
- Bezúhonnost: Pedagogický pracovník musí mít bezúhonnost. Bezúhonnost se prokazuje výpisem z evidence Rejstříku trestů.

Pedagogický pracovník má řadu povinností, které jsou stanoveny zákonem. Mezi tyto povinnosti patří:

- Přímá výchovná a vzdělávací činnost: Pedagogický pracovník je povinen vykonávat přímou výchovnou a vzdělávací činnost v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem.
- Podpora rozvoje žáků: Pedagogický pracovník je povinen podporovat rozvoj žáků v jejich osobním, sociálním a vzdělávacím rozvoji.

- Dohled nad žáky: Pedagogický pracovník je povinen vykonávat dohled nad žáky v době, kdy se nacházejí ve škole nebo školském zařízení.
- Oznamování závad: Pedagogický pracovník je povinen oznamovat řediteli školy nebo školského zařízení závady, které zjistí při výkonu své práce.

Profesní kompetence učitele jsou souhrn znalostí, dovedností a postojů, které učitel potřebuje k výkonu své profese. Profesní kompetence učitele jsou rozděleny do několika oblastí:

- Pedagogické kompetence: zahrnují znalosti o pedagogice, didaktice a psychologii výchovy a vzdělávání.
- Oborové kompetence: zahrnují znalosti o svém oboru a schopnost je efektivně předávat žákům.
- Kompetence k řešení problémů: zahrnují schopnost učitele řešit problémy, které vznikají v průběhu výuky.
- Kompetence k komunikaci: zahrnují schopnost učitele efektivně komunikovat s žáky, rodiči, kolegy a dalšími aktéry vzdělávacího procesu.
- Kompetence k sebereflexi: zahrnují schopnost učitele reflektovat svou práci a učit se z chyb.

Pedagogické kompetence jsou základem profesní připravenosti učitele. Učitel musí znát základní principy pedagogiky, didaktiky a psychologie výchovy a vzdělávání. Musí být schopen tyto znalosti aplikovat v praxi a efektivně řídit proces učení a vzdělávání.

Oborové kompetence jsou nezbytné pro to, aby učitel mohl žákům předávat kvalitní vzdělání ve svém oboru. Učitel musí mít hluboké znalosti o svém oboru a být schopen je srozumitelně vysvětlit žákům.

Profesní kompetence učitele jsou dynamické a neustále se vyvíjejí. Učitel musí být schopen se učit a rozvíjet své kompetence v průběhu celé své profesní dráhy.

Osobnost učitele je jedním z nejdůležitějších faktorů, který ovlivňuje úspěch ve výuce. Učitel, který má pozitivní osobnost a je schopen sociálně produktivního jednání, je pro žáky aktivní inspirací a pomáhá jim v jejich rozvoji. Sociálně produktivní jednání je soubor vlastností a dovedností, které učiteli umožňují efektivně komunikovat s žáky, vytvářet s nimi pozitivní vztahy a podporovat jejich učení. Mezi základní složky sociálně produktivního jednání patří:

- Autenticita: Učitel je autentický, když je sám sebou a jedná v souladu se svými hodnotami a přesvědčeními.
- Kongruence: Učitel je kongruentní, když jeho slova a činy jsou v souladu.
- Empatie: Učitel je empatický, když dokáže pochopit pocity a potřeby žáků.
- Akceptace: Učitel je akceptující, když přijímá žáky tak, jací jsou.
- Respekt k osobnosti žáka: Učitel respektuje osobnost žáka, když mu umožňuje být sám sebou a rozvíjet svou jedinečnost.

Požadavky na učitelovu osobnost se mohou lišit z pohledu různých aktérů vzdělávacího procesu. Žáci oceňují učitele, kteří jsou:

- přívětiví a vstřícní
- srozumitelní a jasní
- féroví a spravedliví
- odpovědní a spolehliví
- zajímaví a motivující

Rodiče očekávají od učitelů, že budou:

- profesionálně zdatní
- morálně zodpovědní
- schopní vytvořit vhodné klima pro učení
- komunikovat s rodiči

Vedení školy a školský management se zajímají o učitele, kteří jsou:

- motivovaní a angažovaní
- schopní spolupracovat
- schopní se učit a rozvíjet

Závěrem lze říci, že učitelova osobnost je důležitým faktorem, který ovlivňuje úspěch ve výuce.

Učitel, který má pozitivní osobnost a je schopen sociálně produktivního jednání, je pro žáky aktivní inspirací a pomáhá jim v jejich rozvoji.

5. Aplikace pedagogické a sociální psychologie ve výchovném poradenství

Pedagogická a sociální psychologie jsou dvě důležité vědní disciplíny, které se zabývají studiem lidského chování a jeho vývoje. Tyto disciplíny mají široké uplatnění ve výchovném poradenství a při prevenci rizikového chování žáků.

Výchovné poradenství je soubor činností, které mají za cíl pomoci žákům v jejich osobním, sociálním a vzdělávacím rozvoji. Výchovným poradenstvím se zabývají především pedagogicko-psychologičtí poradci, ale také učitelé a další pedagogové.

Prevence rizikového chování žáků je soubor opatření, která mají za cíl předcházet vzniku rizikového chování žáků. Rizikovým chováním se rozumí takové chování, které může vést k negativním důsledkům pro žáka samotného, jeho okolí nebo společnost.

Aplikace pedagogické a sociální psychologie ve výchovném poradenství

Pedagogická a sociální psychologie poskytuje výchovným poradcům řadu poznatků, které mohou využít v jejich práci. Mezi tyto poznatky patří například:

- **Vývojová psychologie:** Vývojová psychologie poskytuje poznatky o vývoji člověka v průběhu jeho života. Tyto poznatky mohou výchovným poradcům pomoci pochopit potřeby a vývojové úkoly žáků.
- **Kognitivní psychologie:** Kognitivní psychologie se zabývá studiem lidského myšlení. Tyto poznatky mohou výchovným poradcům pomoci pochopit, jak žáci učí a jak se učí.
- **Sociální psychologie:** Sociální psychologie se zabývá studiem lidského chování v sociálních vztazích. Tyto poznatky mohou výchovným poradcům pomoci pochopit, jak žáci interagují s ostatními lidmi.

Výchovní poradci mohou poznatky z pedagogické a sociální psychologie využít například v následujících činnostech:

- **Rozhovory s žáky:** V rozhovorech s žáky mohou výchovní poradci využívat poznatky z vývojové psychologie k porozumění potřebám a vývojovým úkolům žáků. Můžou také využívat poznatky z kognitivní psychologie k porozumění tomu, jak žáci učí a jak se učí.
- **Diagnostika:** V rámci diagnostiky mohou výchovní poradci využívat poznatky z sociální psychologie k porozumění sociálním vztahům žáků. Můžou také využívat poznatky z vývojové psychologie k porozumění vývojovým úkolům žáků.

- Plánování intervencí: Při plánování intervencí mohou výchovní poradci využívat poznatky z pedagogické a sociální psychologie k tomu, aby intervence byly účinné a přizpůsobeny potřebám žáků.

Aplikace pedagogické a sociální psychologie při prevenci rizikového chování žáků

Pedagogická a sociální psychologie poskytuje řadu poznatků, které mohou využít odborníci při prevenci rizikového chování žáků. Mezi tyto poznatky patří například:

- Teorie rizikového chování: Teorie rizikového chování poskytují vysvětlení, proč se někteří lidé chovají rizikově. Tyto teorie mohou odborníkům pomoci pochopit, jaké faktory mohou vést k rizikovému chování.
- Preventivní programy: Existuje řada preventivních programů, které jsou založeny na poznatcích z pedagogické a sociální psychologie. Tyto programy mohou odborníkům pomoci snížit riziko vzniku rizikového chování.

Odborníci mohou poznatky z pedagogické a sociální psychologie využít při prevenci rizikového chování žáků například v následujících činnostech:

- Vzdělávání žáků: Odborníci mohou žáky vzdělávat o rizikovém chování a o tom, jak se mu vyhnout.
- Podpora rodičů: Odborníci mohou rodiče podporovat v jejich výchovné roli.
- Vytváření bezpečného prostředí: Odborníci mohou vytvářet bezpečné prostředí ve škole a ve společnosti.

Pedagogická a sociální psychologie jsou důležité vědní disciplíny, které mají široké uplatnění ve výchovném poradenství a při prevenci rizikového chování žáků. Poskytují odborníkům řadu poznatků, které mohou využít k tomu, aby pomohli žákům v jejich osobním, sociálním a vzdělávacím rozvoji a aby snížili riziko vzniku rizikového chování.

6. Podpora vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných.

Podpora vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami

Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami jsou ti, kteří potřebují pro vzdělávání podpůrná opatření. Podpůrná opatření jsou opatření, která jsou zaměřena na odstranění nebo zmírnění znevýhodnění DSN, aby mohli plnit vzdělávací a další požadavky.

Hlavní druhy podpůrných opatření

Podpůrná opatření lze rozdělit do několika hlavních druhů:

- Organizační opatření: Jedná se o opatření, která se týkají organizace vzdělávání, například:
 - úprava organizace výuky, například prodloužení délky vyučovací hodiny nebo rozdělení vyučovací hodiny na kratší části
 - úprava organizace školního dne, například prodloužení doby pobytu žáka ve škole nebo poskytnutí časových úlev
 - úprava organizace mimoškolních aktivit, například zajištění dopravy na mimoškolní aktivity nebo poskytnutí finanční podpory na účast v mimoškolních aktivitách
- Pedagogická opatření: Jedná se o opatření, která se týkají obsahu a způsobu vzdělávání, například:
 - úprava obsahu učiva, například sdělení učiva v jednodušší formě nebo snížení nároků na jeho zvládnutí
 - úprava způsobu výuky, například použití jiných výukových metod nebo pomůcek
 - poskytování individuálního přístupu ke vzdělávání, například rozšíření doby na zvládnutí učiva nebo poskytnutí osobního asistenta
- Psychologická opatření: Jedná se o opatření, která se týkají podpory psychického vývoje a zdraví DSN, například:
 - poskytování psychologické péče, například poradenství nebo terapie
 - podpora sociálního začlenění DSN, například zajištění kontaktu s vrstevníky

Tvorba a uplatnění individuálního vzdělávacího plánu

Individuální vzdělávací plán (IVP) je dokument, který stanoví konkrétní podpůrná opatření pro konkrétního žáka se speciálními vzdělávacími potřebami. IVP se vytváří na základě doporučení školského poradenského zařízení.

IVP by měl obsahovat následující informace:

- Identifikační údaje žáka
- Diagnostiku žáka
- Cíle vzdělávání
- Podpůrná opatření
- Způsob hodnocení žáka

IVP je závazný pro všechny pedagogické pracovníky, kteří se podílejí na vzdělávání žáka. IVP by měl být pravidelně aktualizován v závislosti na vývoji žáka.

Asistent pedagoga, jeho postavení a působnost

Asistent pedagoga je pracovník, který pomáhá žákům se speciálními vzdělávacími potřebami při vzdělávání. Asistent pedagoga může vykonávat různé činnosti, například:

- Pomoc při výuce
- Pomoc při zvládnutí vzdělávacích úkolů
- Pomoc při komunikaci
- Pomoc při sociálním začlenění

Asistent pedagoga je podřízen řediteli školy. Asistent pedagoga by měl spolupracovat s pedagogy, rodiči žáka a dalšími odborníky, kteří se podílejí na vzdělávání žáka.

Použité zdroje

- CANGELOSI, J. S. Strategie řízení třídy. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7367-118-2.
- CAPPONI, V., NOVÁK, T. Sám sobě psychologem. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0606-7.
- ČÁP, J., MAREŠ J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-262-0741-2.
- HELUS, Z. Sociální psychologie pro pedagogy. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80247-1168-3.
- HEWSTONE, M., STROEBE, W. Sociální psychologie. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5.
- JANOŠOVÁ, P. Základy sociální psychologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008.
- JEDLIČKA, R., KOŤA, J., SLAVÍK, J. Pedagogická psychologie pro učitele. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0586.
- KOHOUTEK, R. Základy pedagogické psychologie. Brno: Akademické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85867-94-X.
- KŘIVOHLAVÝ, J., MAREŠ, J. Komunikace ve škole. Brno: MU, 1995. ISBN 80-21010-70-3.
- KŘIVOHLAVÝ, J., 2002. Konflikty mezi lidmi. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-642-X.
- KUTÍNOVÁ, Z., WIEDENOVÁ, M. Úvod do psychologie pedagogické a sociální. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001. ISBN 80-7083-550-8.
- LEWIS, D. Tajná řeč těla. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 978-80-86663-98-1.
- MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.
- NAKONEČNÝ, M. Sociální psychologie. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.
- VÁGNEROVÁ, M. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0181-8.
- VYBÍRAL, Z. Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-387-1.
- VÝROST, J. a SLAMĚNÍK, I. Sociální psychologie. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.